

УДК 784.071.2:37.015.3

DOI 10.34064/khnum1-76.11

Михайлець Вікторія Вікторівна

Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського,

кандидат мистецтвознавства, доцент,

кафедра хорового та оперно-симфонічного диригування

e-mail: vik1303vik@gmail.com

ORCIDiD: 0000-0003-1983-6601

**Артикуляційне напруження у вокальній дикції та
нейропедагогічні шляхи збереження природності мовлення**

У статті порушено проблему артикуляційного напруження як чинника, що негативно впливає на якість вокальної дикції та природність мовлення. Визначено актуальність поєднання мовленнєвої виразності з вокальною технікою в контексті сучасних вимог до професійної підготовки співаків. Метою дослідження є виявлення основних чинників, які впливають на формування дикції у виконавців, зокрема ролі артикуляційного напруження, та обґрунтування можливостей застосування нейропедагогічних підходів для забезпечення природності мовлення у співі. Наукова новизна дослідження полягає в інтеграції нейропедагогічних стратегій до процесу вокального навчання, що дозволяє враховувати індивідуальні нейрофізіологічні особливості співака, знижувати м'язове напруження та формувати усвідомлений контроль над артикуляційним апаратом. У висновках наголошено на необхідності поетапного, цілеспрямованого розвитку дикції, врахування анатомо-фізіологічних, психологічних та мовних чинників, а також доцільності використання мультимодальних, емоційно-когнітивних і ритмічно-інтонаційних підходів нейропедагогіки для формування природного, виразного вокального мовлення.

Ключові слова: вокальна дикція; артикуляційне напруження; природність мовлення; нейропедагогіка; сенсомоторний підхід; усвідомлене мовлення; вокальна методика.

Постановка проблеми.

У сучасній вокальній педагогіці зростає увага до гармонійного поєднання чіткої дикції та природності звучання, що зумовлено потребою збереження професійного рівня виконавця та ефективності

© Видавець ХНУМ імені І. П. Котляревського, 2025.

Це стаття відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-SA 4.0.
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

комунікації зі слухачем. Часто спроби досягти надмірної експресії приводять до артикуляційного напруження, що порушує цілісність вокального звучання, спричиняє втомлюваність, знижує якість тембру та інтонаційної виразності.

Ця проблема набуває особливої актуальності в контексті інтеграції знань з нейропедагогіки, яка дозволяє глибше зрозуміти механізми виникнення напруження та на їх ґрунті розробити педагогічні підходи, спрямовані на формування природної, цілісної вокальної артикуляції без перевантаження мовленнєвої системи.

Останні дослідження та публікації за темою. Наукові джерела, що аналізуються у контексті дослідження нейропедагогіки у вокальному навчанні, демонструють важливість комплексного підходу до формування вокальної техніки, особливо у питаннях подолання артикуляційного напруження і збереження мовленнєвої автентичності. *Психофізіологічний підхід до розвитку голосу*, запропонований Г. Є. Стаськом, О. Д. Шуляром, М. Ю. Сливоцьким та В. Д. Євдокимовою, наголошує на необхідності тренінгів, що активізують природні нейропсихологічні механізми керування мовленням і співом (Стасько, Шуляр, Сливоцький, 2010; Євдокимова, 2011). Праці В. Г. Антонюк, О. Данильчука і А. Ковбасюк фокусують увагу на значенні фонетики та правильної артикуляційної установки як основи вільного, природного звукоутворення у вокалі (Антонюк, 2007; Данильчук, 2019; Ковбасюк, 2012). В. Н. Горчакова та Дж. Г. Патон підкреслюють важливість збереження автентичності мовлення в умовах вокального виконання, що забезпечує емоційну виразність і переконливість інтерпретації (Горчакова, 2015; Paton, 2006). У зарубіжних джерелах актуалізовано потребу в індивідуальній діагностиці вокальних проблем, включаючи перенапруження артикуляційного апарату, і розроблено методи його подолання через свідоме формування моторних навичок (Davids, La Tour, 2012; McKinney, 2005). Дослідники С. Е. Міллер, Р. С. Шлаух, П. Дж. Уотсон залучають експериментальне підґрунтя для дослідження мовленнєвої інтонації та її ролі

у збереженні природності сприйняття мовлення в різних ситуаціях (Miller, Schlauch, Watson, 2010).

Однак, попри значні напрацювання, залишається низка невирішених проблем, серед яких – відсутність цілісних нейропедагогічних програм для вокального навчання, недостатня увага до розробки об'єктивних критеріїв оцінки природності мовлення та нестача досліджень довготривалого ефекту від запропонованих методик.

Мета статті – проаналізувати вплив артикуляційного напруження на якість вокальної дикції, обґрунтувати значення природності мовлення у вокальному виконанні та визначити ефективність нейропедагогічних підходів у подоланні артикуляційних труднощів і формуванні виразної вокальної дикції.

Наукова новизна дослідження полягає у реалізації міждисциплінарного підходу до проблеми формування вокальної дикції на основі поєднання традиційних вокально-педагогічних засобів із нейропедагогічними принципами. Уперше систематизовано основні чинники артикуляційного напруження у процесі вокального виконання та визначено його вплив на якість дикції й природність мовленнєвого звучання. Запропоновано модель формування вокальної дикції, що інтегрує артикуляційні, сенсомоторні, нейрофізіологічні, мультимодальні та емоційно-когнітивні методи навчання.

Методологія дослідження. Методологічною основою дослідження є міждисциплінарний підхід, що поєднує загальнонаукові, психолого-педагогічні та спеціальні музичні методи. Такий підхід дозволяє всебічно охопити проблему артикуляційного напруження, збереження природності мовлення та впровадження нейропедагогічних технологій у процес формування вокальної дикції. Застосовані й загальнонаукові методи: *аналіз і синтез* – для опрацювання фахової літератури з вокальної педагогіки, нейропедагогіки та психофізіології мовлення; *порівняльний метод* – для зіставлення традиційних і інноваційних (нейропедагогічних) підходів до формування дикції; *системний підхід* – для розгляду дикції як багаторівневої системи, що поєднує анатомо-фізіологічні, когнітивні та емоційно-художні складові;

міждисциплінарний підхід – для інтеграції знань із суміжних галузей: нейропсихології, вокальної та музичної педагогіки. Використувались також спеціальні методи музичної науки: *музично-педагогічне спостереження* – для вивчення артикуляційної поведінки співаків у навчальному процесі; *метод інтерпретаційного аналізу* – для оцінки реалізації мовленнєвої виразності в художньому вокальному виконанні; *емпіричні методи вокальної педагогіки*, зокрема спостереження за ефективністю артикуляційних, дихальних та нейропедагогічних вправ у практиці вокального навчання; *методичне моделювання* – для розробки авторських вокально-педагогічних технологій, спрямованих на зниження артикуляційного напруження та збереження природності мовлення у співі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У вокальному мистецтві артикуляція відіграє ключову роль, будучи невід'ємним компонентом техніки співу, тісно пов'язаним із процесами дихання, звукоутворення та інтонування. Саме активна робота артикуляційного апарату забезпечує чіткість мовлення, що є вкрай необхідним для сприйняття тексту слухачем. Якість артикуляції визначається низкою факторів, серед яких – вільно відкритий рот, правильне положення губ, функціонування язика в ротовій порожнині, а також відсутність надмірного м'язового напруження, зокрема нижньої щелепи.

На відміну від мовлення, де основну участь беруть язик і порожнина рота, у вокальному виконанні значну роль відіграють активна робота губ, м'язів глотки та свобода рухів нижньої щелепи. Формування відчуття природного, вільного відкриття рота залежить від типу голосу та конкретної вокальної задачі; надмірне або недостатнє відкриття рота може негативно впливати на тембр і загальну виразність звучання.

Оволодіння технікою правильної артикуляції голосних звуків сприяє розвитку вокального апарату, збагаченню тембрової палітри голосу та підвищенню загальної якості вокального звучання. У цьому контексті важливу роль відіграє музично-вокальна декламація, яка

передбачає виразну передачу поетичного тексту з урахуванням граматичних і логічних акцентів, без втрати при цьому емоційного змісту. Це особливо актуально у вокальному виконавстві, де музична та текстова складові твору є взаємозалежними, а майстерність співака полягає в здатності інтегрувати ці елементи в єдиний художній образ.

Однією з основних умов формування чіткої дикції є забезпечення свободи артикуляційного апарату, уникнення м'язового напруження та вироблення свідомого контролю за положенням язика, губ, м'якого піднебіння, зубів і нижньої щелепи під час вимови. Недоліки дикції можуть бути зумовлені як фізіологічними чинниками, що потребують логопедичної або медичної корекції (порушення прикусу, будови язика тощо), так і функціональними порушеннями, зумовленими неправильними мовними звичками або дефіцитом уваги до розвитку мовлення у дитинстві.

Артикуляційне напруження – це надмірне м'язове напруження органів мовлення (губ, язика, щелепи, гортані та шиї) під час мовлення або співу, що приводить до зниження природності звучання, порушення дикції та може негативно впливати на голосоутворення. Крім того, «воно є поширеною причиною викривлень у вокальній техніці та природності звучання голосу, обмежує свободу артикуляції і справжню передачу емоційно-сміслових відтінків мовлення» (Стасько, Шуляр, Сливоцький, 2010: 87). У вокальному мистецтві таке напруження часто розглядається як одна з причин втоми голосу, обмеження його рухливості й виразності. Серед найпоширеніших функціональних порушень – млява, нерозбірлива мова, скута артикуляція, затиснуті щелепи, поспішне або, навпаки, уповільнене мовлення, а також спотворення фонем.

Вказані дефекти можуть бути усунуті шляхом систематичної та цілеспрямованої педагогічної роботи, зокрема шляхом виконання артикуляційної гімнастики та вокально-технічних вправ.

Формування дикції у вокалістів передбачає поетапну роботу: від індивідуального аналізу вимови окремих звуків до інтеграції дикційних навичок у художнє виконання. Особливо ефективним є

поєднання співочих вправ із артикуляційними завданнями, що сприяє як вдосконаленню техніки, так і розвитку мовленнєвої виразності.

Практичні форми роботи над дикцією містять:

- аналіз і опрацювання тексту вокального твору;
- цілеспрямовані заняття, присвячені артикуляції;
- систематичне включення дикційних вправ у структуру

вокального уроку.

Високий рівень дикції особливо важливий у хоровому виконанні, де ясність тексту залежить від синхронної роботи всіх учасників. Навіть за якісної індивідуальної дикції, лише узгоджена колективна артикуляція забезпечує чітке донесення змісту вокального тексту.

Фінальний етап роботи над дикцією, як зазначає В. Д. Євдокимова, пов'язаний із комплексним опрацюванням тексту, що поєднує смисловий і музичний аналіз, визначення логічних акцентів, фразування та емоційних домінант. Саме така інтеграція вербального й музичного рівнів сприяє формуванню природності мовлення – органічної виразності, свободи голосового й артикуляційного апарату, інтонаційної гнучкості та відповідності мовлення природним законам спілкування (Євдокимова, 2011). Тобто природність мовлення означає відсутність штучності, надмірної манірності або механічності у вимові.

У процесі формування та розвитку вокальної дикції залишається низка проблем, які потребують подальших досліджень і вдосконалення методик. Серед них виокремлюють такі ключові аспекти:

1. Вплив артикуляційного напруження на якість дикції.

Надмірне напруження м'язів артикуляційного апарату часто приводить до втрати чіткості мовлення, а також негативно позначається на тембрових характеристиках голосу. Необхідність пошуку ефективного балансу між м'язовим контролем і розслабленням залишається відкритим питанням у вокальній педагогіці.

2. Збереження природності мовлення у вокальному виконанні.

Часто вокалісти або занадто посилюють артикуляцію, що веде до неприродного звучання, або, навпаки, втрачають чіткість через недостатню мовленнєву активність. Це вимагає розробки методик, які дозволяють зберігати автентичність мовлення при вокальній інтерпретації.

3. Врахування мовних особливостей у формуванні дикції. Артикуляційна специфіка різних мов (наприклад, чіткість голосних у французькій або консонантність у німецькій мові) вимагає різного вокального підходу. Сучасна вокальна педагогіка досі не має єдиного підходу до урахування мовної природи у процесі дикційної підготовки.

4. Корекція дефектів мовлення засобами вокального мистецтва. Не всі мовленнєві дефекти піддаються стандартній вокальній корекції. Поєднання логопедичних методик із вокальними вправами стає все актуальнішим напрямом у міждисциплінарних дослідженнях.

5. Формування дикції у дітей та підлітків. Юні вокалісти мають іншу анатоμο-фізіологічну базу порівняно з дорослими, що вимагає специфічного підходу до розвитку дикції. Недостатнє розуміння цих відмінностей може стати на заваді ефективному навчанню.

6. Застосування технологій для вдосконалення дикції. Використання аудіо- та відеозапису, спектрального аналізу голосу, артикуляційних тренажерів відкриває нові можливості у викладанні дикції, однак ефективність таких технологічних засобів потребує подальшого наукового обґрунтування.

7. Стилiстичні особливості сучасної музики. У таких жанрах, як поп, рок або хіп-хоп чіткість дикції часто поступається художній виразності. Постає завдання пошуку балансу між стилістичною автентичністю і зрозумілістю мовлення.

Комплексний аналіз вищезазначених проблем свідчить про необхідність інтеграції традиційних та інноваційних підходів до навчання вокальної дикції. У цьому контексті надзвичайно перспективним є залучення нейропедагогічних методів.

Нейропедагогіка відкриває нові можливості для розвитку вокальної дикції через урахування індивідуальних особливостей навчання, нейрофізіологічних механізмів мовлення та використання багатомодальних стратегій. Зокрема, ефективними є такі підходи:

1) **комплексний сенсомоторний підхід**, який поєднує вокалізацію з рухами, тактильними відчуттями, зміною положення тіла для зниження напруги й оптимізації артикуляції;

2) **нейрофізіологічний підхід**, що передбачає роботу з рефlekсами та управлінням напруженням м'язів обличчя й артикуляційного апарату через дихальні техніки, масаж, рефлексотерапію;

3) **мультимодальне навчання**, при якому залучаються зорові, слухові, кінестетичні канали для інтеграції нових артикуляційних навичок;

4) **емоційно-когнітивні стратегії**, орієнтовані на використання уяви, асоціацій, емоційного моделювання для природного й пластичного мовлення;

5) **ритміко-інтонаційний підхід**, що базується на тісному зв'язку дикції з ритмом, музичним фразуванням та інтонаційною структурою;

6) **метод усвідомленого мовлення (вокальний майндфулнес)**, що акцентує увагу на відчуттях, повільному темпі та повному залученні артикуляційного апарату у процес співу.

Таким чином, залучення нейропедагогіки до вокальної педагогіки дозволяє формувати свідомий контроль над артикуляцією; знижувати м'язове напруження; адаптувати методику до індивідуальних особливостей кожного вокаліста; забезпечити природність і виразність мовлення у співі.

Подальше дослідження цих підходів відкриває нові горизонти для розвитку вокальної методики та вдосконалення професійної підготовки співаків.

Висновки.

Результатом дослідження є такі висновки.

1. Надмірне м'язове напруження органів артикуляції негативно впливає на якість дикції, темброву виразність та природність звучання. Усунення цього напруження є необхідною умовою формування виразного і здорового вокального мовлення.

2. Природність мовлення у вокальному виконанні передбачає свободу, легкість і невимушеність артикуляції при збереженні чіткості, емоційності та стилістичної відповідності. Вона формується через свідомий контроль артикуляційного апарату та узгодження мовленнєвих і музичних елементів.

3. Ефективна робота над дикцією вимагає поєднання фонетичного аналізу тексту, артикуляційних і вокально-технічних вправ, колективної координації (у хоровому виконанні), а також усвідомленого фразування та логіко-сміислової інтерпретації.

Крім того, виявлено низку актуальних викликів у формуванні дикції:

- а) артикуляційне напруження та нестача природності;
- б) мовна специфіка репертуару, що виконується;
- в) труднощі у роботі з дітьми та підлітками;
- г) недостатня інтеграція логопедичних і вокальних підходів;
- д) технологічна модернізація процесу навчання;
- є) стилістичні особливості сучасної музики.

Застосування нейропедагогічних стратегій у формуванні вокальної дикції відкриває нові можливості для оптимізації навчального процесу. Зокрема, ефективними виявилися: *сенсомоторний підхід*, що поєднує вокалізацію з тілесною моторикою та тактильними відчуттями; *нейрофізіологічна регуляція м'язового тону* через дихальні та рефлекторні методики; *мультиmodalьне навчання*, що активізує зорові, слухові та кінестетичні канали; *емоційно-когнітивні техніки*, які підсилюють природність через уяву та емоційну ідентифікацію; *ритміко-інтонаційні методи*, що гармонізують мовлення з музичною структурою твору; *усвідомлене мовлення (вокальний майндфулнес)* як засіб зниження артикуляційного напруження та підвищення мовленнєвої чутливості.

Перспективи подальших досліджень. Інтеграція нейропедагогіки у вокальну методику сприяє не лише технічному вдосконаленню дикції, а й розвитку емоційної виразності та артистичної автентичності. Подальше наукове вивчення цих підходів дозволить створити адаптивні моделі навчання для вокалістів різного віку, рівня підготовки та мовної бази.

ЛІТЕРАТУРА

Антонюк, В. Г. (2007). *Вокальна педагогіка (сольний спів)*. (Підручник). Київ: ЗАТ Віпол.

- Горчакова, В. Н. (2015). *Проблеми освоєння поетичного тексту в хоровому виконавстві*. Одеса: ОНМА ім. А. В. Нежданової.
- Данильчук, О. (2019). Актуальність фонетичного методу в процесі виховання співака-виконавця. *Молодий вчений*, 10(74), 53–56. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-12>
- Євдокимова, В. Д. (2011). *Тренінги у системі виховання техніки мовлення*. Луганськ: Прамдрук.
- Ковбасюк, А. (2012). Фонетика мови та її вплив на спів. *Вісник Львівського університету. Серія мистецтво*, 11, 117–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mistec_2012_11_15
- Стасько, Г. Є., Шуляр, О. Д., Сливоцький, М. Ю. та ін. (2010). *Голос людини та вокальна робота з ним*. Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
- Davids, J., La Tour, S. (2012). *Vocal Technique: A Guide for Conductors, Teachers, and Singers*. Long Grove, Illinois: Waveland Press. <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi78/0058125.pdf>
- McKinney, J. C. (2005). *The Diagnosis and Correction of Vocal Faults: A Manual for Teachers of Singing and for Choir Directors*. [Long Grove, Illinois]: Waveland Press Inc.
- Miller, S. E., Schlauch, R. S., Watson, P. J. (2010). The effects of fundamental frequency contour manipulations on speech intelligibility in background noise. *Journal of the Acoustical Society of America*, 128(1), 435–443. <https://doi.org/10.1121/1.3397384>
- Paton, J., G. (2006). *Foundations in Singing: A Guidebook to Vocal Technique and Song Interpretation*. New York: McGraw-Hill Higher Education. URL: <https://archive.org/details/foundationsinsin0000pato/page/n5/mode/2up>

REFERENCES

- Antoniuk, V. H. (2007). *Vocal pedagogy (solo singing)*. (A textbook). Kyiv: ZAO Vipol [inUkrainian].
- Danilchuk, O. (2019). The relevance of the phonetic method in the process of educating a singer performer. *Young scientist*, 10 (74), 53–56. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-12> [inUkrainian].
- Davids, J., La Tour, S. (2012). *Vocal Technique: A Guide for Conductors, Teachers, and Singers*. Long Grove, Illinois: Waveland Press. <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi78/0058125.pdf> [in English].
- Horchakova, V. N. (2015). *Problems of mastering a poetic text in choral performance*. Odessa: A. V. Nezhdanova Odessa National Music Academy [inUkrainian].

- Kovbasiuk, A. (2012). Phonetics of language and its influence on singing. *Bulletin of Lviv University. Series Art*, 11, 117-122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLN_U_Mistec_2012_11_15 [in Ukrainian].
- McKinney, J. C. (2005). *The Diagnosis and Correction of Vocal Faults: A Manual for Teachers of Singing and for Choir Directors*. [Long Grove, Illinois]: Waveland Press Inc. [in English].
- Miller, S. E., Schlauch, R. S., Watson, P. J. (2010). The effects of fundamental frequency contour manipulations on speech intelligibility in background noise. *Journal of the Acoustical Society of America*, 128(1), 435–443. <https://doi.org/10.1121/1.3397384> [in English].
- Paton, J., G. (2006). *Foundations in Singing: A Guidebook to Vocal Technique and Song Interpretation*. New York: McGraw-Hill Higher Education. URL: <https://archive.org/details/foundationsinsin0000pato/page/n5/mode/2up> [in English].
- Stasko, H. Ye., Shuliar, O. D., Slyvotskyi, M. Yu., et al. (2010). *Human voice and vocal work with it: a monograph*. Ivano-Frankivsk: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University Press [in Ukrainian].
- Yevdokymova, V. D. (2011). *Trainings in the system of education of speech technique*. Luhansk: Pramdruk [in Ukrainian].

Viktoriiia Mykhailets

Kharkiv I. P. Kotlyarevsky National University of Arts,
 PhD in Art Studies, Associate Professor,
 The Department of Choral and Opera-Symphonic Conducting
 e-mail: vik1303vik@gmail.com
 ORCID iD: 0000-0003-1983-6601

Articulatory tension in vocal diction and neuropedagogical ways to preserve the naturalness of speech

Statement of the problem. *In vocal performance, articulation is a crucial factor that affects not only diction clarity but also the emotional expressiveness and timbre richness of the voice. However, excessive articulatory tension manifested in rigid jaw movements, constricted tongue and lip activity can disrupt the natural flow of speech in singing, compromise vocal tone, and lead to functional vocal fatigue. The challenge lies in balancing technical clarity with speech naturalness in vocal diction. This problem is particularly relevant in the context of contemporary vocal pedagogy, which requires an individualized, integrated approach.*

Objectives, methods, and novelty of the research. *The purpose of the article is to analyze the phenomenon of articulatory tension in vocal diction and to explore the potential of neuropedagogical strategies in overcoming it while preserving the naturalness of speech in singing. The research is based on an interdisciplinary analysis of sources in vocal pedagogy, psychophysiology of speech, and neuropedagogy, combined with practical observations of vocal training. The novelty lies in applying neuropedagogical principles, such as multisensory integration, motor-sensory coordination, and conscious speech awareness, to the field of vocal diction development.*

Research results and conclusion. *The study identifies key factors contributing to articulatory tension and its impact on diction and voice quality. It emphasizes the importance of freeing the articulatory apparatus and developing conscious motor control to ensure clarity without compromising natural expressiveness. The article proposes a range of neuropedagogical strategies—such as sensorimotor exercises, vocal mindfulness, and rhythm-intonation techniques—as effective tools in training singers to maintain natural speech while achieving technical precision. These approaches enable individualized correction of articulatory habits, reduce muscle strain, and support the development of holistic and expressive vocal performance.*

Keywords: *vocal diction; articulatory tension; natural speech; neuropedagogy; speech expressiveness; vocal pedagogy; sensorimotor integration.*

*Стаття надійшла до редакції 11.07.2025,
рекомендована до друку 14.08.2025, оприлюднена 30.09.2025.*